

ACADEMIE SERBE DES SCIENCES ET DES ARTS

COMITE INTERACADEMIQUE DE BALKANOLOGIE
DU CONSEIL DES ACADEMIES DES SCIENCES ET DES ARTS
DE LA R.S.F.Y.

INSTITUT DES ETUDES BALKANIQUES

BALCANICA

ANNUAIRE DE L'INSTITUT DES ETUDES BALKANIQUES

XI

BELGRADE 1980.

ном конгресу балканских студија (у Букурешту) да се оправда употреба термина *југоисточноевропски*. Најчешће, аутор решава недоумицу на тај начин што употребава упоредо — *по правди* — оба термина. Навешћемо очигледан пример те мучне несигурности, па и изненађујућих формулација: 1. „на подручју југоисточне Европе, субјекат се сусреће код Аромуна, Новогрка и Бугара“ (стр. 202). Јасно је да је у оба случаја реч о балканском подручју, те израз *југоисточноевропски* из првог примера употребљен је сасвим формално. Зашто Аромуни и Новогрци постају ту становници „југоисточне — Европе“, а Србохрвати и Албанци остају само *балканци*, док су Бугари и једно и друго. Тако је готово свуда у тексту, упоредно томе што се аутор осетио позиваним да објасни шта и он подразумева под појмом *југоисточноевропски* (стр. 42).

Сав конкретни упоређени материјал у књизи је са балканског подручја. Варијанте су набројане и анализирани овим редом: румунска песма, бугарска, српско-хрватска, новогрчка, а само понекад и варијанте: аромунска, албанска и македонска. Једино у два случаја, у целој књизи, наведени су и примери са шире територије: једном — мађарска и украјинска варијанта (стр. 150—151), а други пут чешка, словачка, украјинска и белоруска (стр. 205), што

је недовољно да се оправда термин *југоисточноевропски* за целу студију. Назив књиге *Координате румунске народне баладе на подручју југоисточне Европе* формалан је, управо неоправдан, јер не одговара садржају рада.

У овој књизи се не виде *југоисточноевропске* димензије студираниог песничког питања кад је реч о географском подручју. Виде се, међутим, ревносно студирани и лепо изложене, озбиљно аргументиране поставке о односима између румунске епске песме и балканске епике, или место које припада првој у оквиру ове групе. Изгледа нам, зато, неадекватан и излишан назив: *југоисточноевропске координате...*

Кад је реч о самосвојности румунске баладе, овога пута изузетно наглашеној, у смислу да се њене везе са балканским епским стваралаштвом своде на 13%, ми верујемо да ће наука о томе казати своју реч и убудуће. Подсетили бисмо само на историјску чињеницу да је румунско етничко подручје одувек било у много чему, окренуто према балканском простору.

Иначе, ако се изузму промашаји у неким појединостама које не задиру у суштину студија, можемо рећи да је аутор дао значајан допринос обради једне теме у области балканског фолклора.

Сава Јанковић

Бурица Крстић, ПРАВНИ ОБИЧАЈИ КОД КУЧА
(Балканолошки институт САНУ. Посебна издања, књ. 7).
Београд 1979, 234 стр.

У септембру 1979. појавила се из штампе књига др Бурице Крстића *Правни обичаји код Куча*. То је једно од ретких обимнијих дела из наше савремене правне етнологије. Она представља део дугорочног пројекта *Обичајно право и самоуправе на Балкану и у суседним земљама* који успешно остварује Балканолошки институт САНУ.

Поред увода, у којем су изложени принципи и методи савременог проучавања обичајног права,

књига има девет одељака, закључак, додаток са упитником за проучавање обичајног права код Куча и неколико писаних извора из новије обичајно-правне праксе Куча, сажетак на енглеском језику и библиографију. У сваком поглављу је обрађено више посебних питања.

У првом одељку се укратко справља: а) о географским, привредним, етничким и историјским карактеристикама области Куча и б) о методологији изучавања ре-

ликата обичајног права код Куча. У наредним одељцима се расправља о институту својине према обичајној праву, о правној и пословној способности, о облигационим односима, о кућној заједници и њеном односу према братству и племену, о правном положају жене, о начину искоришћавања пањњака (односно режиму планине), о крвној освети и, најзад, о облицима обичајноправне локалне самоуправе и народним скуповима.

1. Непосредна истраживања код Куча Б. Крстић је заснивао на модификованом упитнику В. Богишића. Као информанти служили су му не само сточари-планинци који добро познају традицијско право, него и (баш као некад Богишићу племенске старешине) школовани људи који такође познају обичајно право и обављају одговорне друштвене дужности данас у Црној Гори.

Тежећи да у објашњавању обичајног права примени „нов, социјалистички приступ“, Крстић настоји да „низ принципијелних и методолошких проблема“ реши или бар јасније постави. Од свих проблема на првом месту истиче потребу терминолошких разјашњења. То је у првом реду сам термин *обичајно право* који се употребљава на неодговарајући начин и за који постоји читав низ других различитих назива. У групу појмовних проблема Крстић убраја „и неке још недовољно изучене дисциплине и граничне области као што су правна географија, правна антропологија, правна социологија, правни фолклор и, нарочито, правна етнологија“ (с. 15—16). У поводу ове констатације, у напомени 8, он је изнео једно необично мишљење да правна етнологија „спада у оквир шире схваћене проблематике обичајног права“!

Као „најпогоднији основни метод“ у проучавању обичајног права Бурица Крстић сматра да је то упоредни метод. Што се тиче извора, подједнаку вредност придаје како архивској, тако и „теренској“ грађи сабраној анкетом или личним учешћем.

За организован и систематски прилаз обичајној праву важан је начелан став о месту и улози обичајног права. Крстић га не посматра само као историјско-правну категорију, већ као „елементар допуњавања, па чак и усавршавања постојећег позитивног правног система“. Полазећи од тога, Крстић даје општу поделу материје обичајног права на: „прво, обичајно право у историји или историјски развој и улога тог права у целокупном правном животу народа; друго, егзистирање, односно коегзистирање обичајно-правних правила у савременом позитивном, живом праву уколико су она испуњена прогресивном садржином...“ (с. 17).

Б. Крстић се залаже за проучавање не само традицијског права, већ и сасвим нових правних обичаја „у оним доменима где постоје услови за њихово формирање, као што су локална недограђеност правног система и природа друштвених и других односа регулисаних писаним правом“. Као предуслов свему овоме Крстић предпоставља њихов социјалистички и уопште прогресивни карактер. Ново обичајно право ствара се не само у судској пракси, него и у пракси других државних органа и друштвено-политичких тела. Оно је окренуто будућности и самоуправљању и стварању новог кодекса самоуправљача. У оваком гледању на перспективе новог обичајног права Крстић није усамљен, напротив. (Види Вељко Влаховић, *Политика* 18. јан. 1973; Р. Лукић, *Увод у право*, Бгд 1972, с. 252; Н. Павковић, *Правна етнологија*, Гледишта 2, 1979).

Пледирајући за проучавање савремене проблематике обичајног права, Крстић под тим задатком подразумева најпре повезивање *конструктивног* и *реалног* из прошлости са садашњошћу и друго, праћење и анализу „односно редиговање већ створених обичаја у сфери права“, посебно оних које намеће живот а законодавац не стиже да их „правно-технички“ уобличи. Ипак, наглашава Крстић, треба се чувати сваког преувеличавања значаја правних обичаја,

а истовремено указивати на оне обичаје који су у своме времену били израз друштвене заосталости и неразвијености.

2. У разматрању општих проблема установе својине према обичајном праву Крстић налази посебне сличности између традицијског режима планине и савременог искоришћавања планине као општенародне својине. У племенском комуну куће су биле удеоначари у коришћењу комунa. Куће то право у суштини имају и данас, али на друкчијој формалноправној основи како је предвидело законско право. Затечене мање парцеле за кромпир и раж на катунима средњих и високих планина признају се и данас иако је то земљиште формалноправно у друштвеној својини. Поред недовољно јасног разграничења друштвеног од приватног земљишта, разлог овом Б. Крстић види пре свега у „снажном присуству обичајног права у овој ужој сфери...“ (42, 46, 53).

Ограничење приватне својине у интересу колективитета и разна права службености, раније су били регулисани правним обичајима. Делимично је тако и данас, када се обичајно право јавља у два основна вида. Први, примена обичајног права је најчешћа у међусобним односима, када појединци решавају одређене ствари без жеље и потребе да у томе посредује државна власт. Други, органи управе у доношењу одлука понекад (у одређеним условима) поштују обичајно-правна правила, ако она нису у супротности позитивним законским прописима.

3. У области правне и пословне способности, констатује Крстић, све обичајно-правне норме су замењене позитивним законским прописима. Ипак, у пракси има неравноправности у наслеђивању породичног имања. Девојке и одице и даље не наслеђују равноправно с браћом; оне се готово редовно одричу свог дела имања у корист браће.

Некадашње својство правног лица које су имали племе, братство, село и кућа, данас су потпуно ишчезли.

4. Како је облигационим односима и раније посвећивана велика пажња од стране научника, Крстић се ограничава само на неке њихове облике. То су у првом реду начин и облик закључивања уговора и установа капаре, затим скривене мане предмета уговора, уговори о зајму и најму радне снаге, моба и други колективни радови, уговор о давању стоке на старање, уговор о даровању, одговорност за вануговорну штету (деликтна одговорност) и задата реч у облигационоправним односима.

Посебно истичемо питање арбанашке бесе, односно задате часне ријечи у Куча. Крстић је по овом питању дошао до занимљивих закључака. Он сматра да је установа бесе, односно задате речи превасходно спадала у област етичких категорија а затим се преобразила „иако само једним делом са развојем савременијих правних односа у грађанскоправној области под утицајем писаног права и модерног законодавства у категорију која има директан утицај и значај у обичајном праву, али и у званичном, позитивном облигационом праву“ (с. 95). Не улазећи шире у објашњења установе бесе, односно јаке ријечи, рекли бисмо да у *примитивном* праву и наизглед моралне категорије имају више правности но што им то правници придају. Тако је и са бесом, јер она снажно *обавезује*, а њено неиспуњење изазива тешке последице. Задата реч је заиста *јака ријеч*, чак прејака јер ако се не испуни сече горе него сабља — доноси *грађанску смрт*, искључује живог човека из света живих.

5. Знатну пажњу у своме раду Крстић је посветио питањима кућне заједнице и њеном односу према братству и племену. Кућу не посматра само са ужег обичајноправног, већ и ширег друштвеног становишта. У том циљу посебну пажњу поклања како савременим облицима и особинама куће, тако и појединим реликтима из прошлости. Крстић уочава особен друштвено-економски положај кућног старешине, односно његово посебно материјално осигурање у старости. Особеност института старе-

шинства у породици се можда пренаглашава кад се тврди да је карактеристичан „само за Црну Гору“ (с. 106). Јер, друштвени положај старешине кућне заједнице сличан је свуда где је било заједничке организације. Право на материјално издржавање у кућној заједници, поред старешине, имала су и друга онемоћала лица, удовице и сирочад.

6. У истраживању правног положаја жене у Куча, Крстић налази да је обичајно право „погодовало одржавању неравноправног правног и, уопште, друштвеног положаја жене“. Тако је било у прошлости, па донекле „и у савременим реликтима неких обичаја у овом домену“, што је у супротности садашњим нашим позитивним правним прописима.

Удајом, жена губи сва наследна права у роду, а за узврат има само право на отпремнину. У новом дому, одива има право на покретним стварима зв. особина којом она самостално располаже. Право на некретнине има само у случају гашења мушке лозе. Крстић констатује да се овакав положај жене у Куча одржава и данас; тај обичај „треба што пре искоренити“ али не једностраним декретима већ „широком акцијом друштва“ (с. 120—121).

7. Начин искоришћавања планинских пашњака или *режим планине* је један од најособенијих израза обичајно-правног живота црногорских племена. Овом питању Крстић је покљонио дужну пажњу. Режим планине је био пуни одговор на природне и друштвене околности код Куча; њиме је регулисано колективно (братственичко и племенско) искоришћавање планине. Обичајноправни оквири режима планине постајали су све тешњи и мање погодни већ у другој половини XIX века. Отуда се већ јавља симбиоза обичајног и позитивног права. Коегзистенција ова два права, вели Крстић, видна је и данас, али мање у формалним а више у практичким видовима.

8. Крвна освета као обичајно понашање код Куча више не постоји. Зато Крстић и није могао друкчије да говори о њој но као

о *реликту* у пракси, односно обичају који постоји само на нивоу свести.

9. У разматрању *обичајноправне локалне самоуправе* Крстић је дошао до општег закључка да данас више нема братства, племена и села као друштвене и територијалне организације какви су раније били; од свега тона остао је само *дух солидарности*. Међутим, његова даља конкретна анализа данашњег стања села као социоекономске заједнице показује: а) да на нивоу свести (нарочито код старијег поколења) постоји све оно што је у XIX в. било пракса и збиља и б) да у данашњем понашању села има традиционалног *духа* и *форме* (с. 170—171). Традицијског понашања има нарочито у виду народних скупова (у дане верских празника) који су задржали неке раније функције.

10. У завршним разматрањима Крстић је изнео низ занимљивих закључака који произилазе како из његових проучавања правних обичаја у Куча, тако још више из ауторове теоријско-методолошке оријентације, а и општијег значаја за његов научни прилаз обичајно праву. Као примарне циљеве свога рада Крстић износи следеће:

а) да се кроз анализу реликата обичајног права у Куча истргну од заборава „спомени и подаци о обичајноправним нормама, институтима и регулама“.

б) Да се кроз обраду и анализу „реликата обичаја у правној сфери“ укаже на постојање оних који „могу и, чак у неким случајевима треба и даље, до одређеног периода у будућности, да коегзистирају са нормама писаног позитивног права“ (с. 177).

в) Савремено друштво треба да води рачуна о посебним условима правног развитка малих географских целина.

г) „Научник и практичар“ морају да уоче и издвоје из целине правних обичаја „оно што је још увек позитивно“. Оно што је производ народног осећања правде и правичности може послужити да се створи „један велик и жив кодекс обичаја, који ће поред писаног, позитивног пра-

ва, у одређеној мери у једном мноштву споредних области допуњавати оне празнине које то писано право не може обухватити“ (с. 178).

д) Изазивање нове пажње и полемике балканских правника и других научника.

У изношењу циљева рада има елемената (у тач. б, в, г) који подсећају на идеје историјске школе права. У том духу је и препорука „о испуњавању“ „обичајноправном садржином конкретних правних правила“ (с. 182—183). Водећи стално рачуна да се не преувелича значај обичајног права, Крстић сматра да има низ правних обичаја који нису у супротности с правним и моралним вредностима социјалистичког друштва, па се зато могу и даље задржати.

Нарочито су занимљиве оне Крстићеве идеје које препоручују ревалоризацију „савремене улоге обичајног права, посебно посматраног из аспекта идеје и праксе самоуправљања и, у дужој перспективи, одумирања државе и постепеног ишчезавања класичног когентног система правног регулисања односа у друштву“ (с. 180). Као далеку и историјски

предодређену перспективу Крстић види постепену замену писаног права неписаним. Међутим, оно што је ближе за њега и што је у духу југословенске марксистичке теорије права (види Гледишта 2, 1979), јесте самоуправно нормирање „односа на нивоу који је максимално близак оним субјектима и слободним непосредним произвођачима којих се те норме директно тичу“ (с. 184).

Крстић у својој књизи снажно наглашава „анализу реликата“ обичајног права а да претходно није прецизно изразио свој концептуално-теоријски став о том питању. А да би се то учинило нужна је била и презентација идеалног модела појединих обичајноправних институција о чијем се „реликтима“ говори. Аутор није и етнолог. Дело је вредно пажње научне јавности како са становишта стања старије и новије обичајноправне материје, тако и са становишта теорије о обичајном праву, која је о том питању и код нас и у свету још подељена.

Никола Ф. Павковић

Mirko Marković,
NARODNI ŽIVOT I OBICAJI SEZONSKIH STOČARA NA VELEBITU
 Zbornik za narodni život i običaje Južnih Slavena, knj. 48.,
 Zagreb 1980, стр. 5—139.

Реч је о веома занимљивој и обимној антропогеографско-етнографској студији, у којој је аутор себи поставио сложен задатак: да проучи традиционално сточарство на Велебиту. Међутим, таква проучавања отежана су чињеницом што наведено сточарство у новије време углавном тамо више не постоји.

У студији су најпре изложени географски услови за постојање сезонског сточарства на Велебиту. Затим следе одељци: велебитско сточарство и његова правна организација; уздужни и попречни сточарски путеви; сезонски пашњаци Примораца и Личана; далматински пашњаци на Велебиту; начини економског искоришћава-

ња планине; организација издига; мужа и прерада млека; сточарски станови; унутрашњост станова; чобанска храна и посуђе; чобанска одећа и обућа; сточарски обичаји и веровања; чобанске песме и игре; здиг или силазак са планине; деоба трошкова и млечних производа; осврт на историјски развој сточарства на Велебиту; у и на крају закључак.

Студија јасно показује да се на Велебиту током дугог времена одржавао изузетан сточарски живот. У томе је ова наша планина имала запажено место како у склопу динарског сточарства, тако и у склопу европског Средоземља. Међутим, сточарски живот на Велебиту имао је толико локалних